

Erkki Tunkkari ja Mikko Tunkkari

TUNKKARIN KYLÄN METSÄTALOUESTA

Artikkeli julkaistu aikaisemmin teoksessa Erkki, Irja ja Tapani Tunkkari (toimituskunta) *TUNCKARI–DUNKAR–TUNKKARI, Kylän elosta ja olostä ennen ja nyt* Art-Print Kokkola 2004

Osion kirjoittajat:

Erkki Tunkkari (s. 1934 Vetelissä)

Vuodesta 1997 eläkkeellä oleva metsänhoitaja Kokkolasta, työura Keski-Pohjanmaan yksityismetsätalouden palveluksessa. Viimeinen virkaharjoittelijametsänhoitaja Metsähallinnon Lestin hoitoalueessa ja Eskolan metsäradalla vv. 1959–60. Harrastaa kirjoittelua; toimittanut ”Kasso isse” – murreseanikirjan Vetelin, Kaustisen ja Halsuan murteesta, (Gummerus Oy Saarijärvi) v. 2000; avustaa toimittajana v. 1999 lähtien nykyistä Pohjanmaan Maanpuolustaja -järjestölehteä.

Mikko Tunkkari (s. 1935 Vetelissä)

Eläkkeellä oleva maanviljelijä Vetelistä. Harrastaa kirjoittamista; kolumneja, lehtiartikkeleita, useita omakustanteita.

TUNKKARIN KYLÄN METSÄTALOUESTA

Vetelissä sijaitsevan Tunkkarin kylän asutus tukeutuu Kaustisen rajasta lähtien Jyväskylään johtavaa tiehen sekä siitä keskellä kylää haarautuvan Vimpelin tiehen noin kolmen kilometrin matkalla sekä Perhon- eli Vetelinjoen rantapeltoihin. Ne ovat tulleet ensimmäisinä viljelykseen raivatuiksi. Verraten tasaiset maat muuttuvat ulompana joesta soistuneiksi, tyypillisiksi vedenjakaja-alueiden karuiksi, osin louhikkoisiksikin metsä- ja joutomaiksi rämeineen ja nevoineen. Näistä veden vaivaamista maapohjista on sittemmin huomattava osa ojitettu puun kasvulle. Suurin osa metsämaista soveltuu parhaiten männyn kasvuun. Kylän tiloilla metsätalous on ollut aluksi puun kotitarvekäyttöä. Metsän ja puun käyttömuotojen lisääntyessä metsätalous on metsänomistajilla tukenut intensiivisempää maankäyttöä eli maa- ja karjataloutta.

Vetelin kappalainen Jaakko (Jacob?) Forselius kertoo päiväkirjassa vuonna 1753 näin:

”Sanotaan, että muinaisina aikoina, kun seurakunnassa oli vähän asukkaita, he elättivät itsensä

kalalla, linnuilla ja muulla riistalla, sittemmin kaskiviljelyksellä. Kun asukkaiden määrä kasvoi, eikä näiden elinkeinojen tuotto riittänyt, he alkoivat polttaa tervaa ja veistää lautoja sekä vähitellen viljellä peltoja ja niittyjä.” (ET)

Metsäntuotteita markkinoille

Siirryttäessä luontaistaloudesta rahatalouteen alkoi metsäntuotteille esiintyä kysyntää Perhonen eli Vetelinjokilaaksossakin 1600-luvulta lähtien. Englanti oli nousemassa merimahdiksi. Sen suuri laivasto ulotti purjehduksensa ympäri maapallon maailmanvaltaa rakentaessaan. Kauppalaivasto toi eksoottisia siirtomaatuotteita kuten mausteita ja teetä Eurooppaan. Tarvittiin paljon laivoja, joten laudoille ja lankuille alkoi tulla kysyntää. Järeät mastot ja muut purjeiden virittämisessä tarvittavat pyöröpuut kävivät myös kaupaksi. Veistettyä ja sahattua puutavaraa tarvitsivat myös rannikkokaupunkien asukkaat rakentamiseen ja kotitarvekäyttöön. Tärkeimmäksi nousi kuitenkin terva ja siitä keitetty piki. Laivojen ikää saatiin jatkettua, kun tervaa käytettiin puuosien ja köysistöjen kyllästämiseen ja saumat piettiin. Keski-Euroopan metsävarojen ehtyessä havupuun ja siitä jalostettujen tuotteiden kysyntä siirtyi Pohjanlahden rannikoille, josta löytyi raaka-aineeksi soveltuvaa mäntyä. Tervan hinta kohosi varsinkin 1770-luvulta lähtien huomasti; enimmillään tervatynnyristä maksettiin saman verran kuin viljatynnyristä.

Tervalla parempiin päiviin

Tervanpolttoon tarvittavaa mäntyä löytyi Tunkkarinkin metsistä. Tervan valmistaminen oli monta vuotta kestävä työvaiheiden ketju. Ensin pystypuu kuorittiin kolmessa vaiheessa tyvestä alkaen, eli se pakotettiin tuottamaan pihkaa koloamisraudoilla aiheutettujen ”haavojen” parantamiseen. Kolmen vuoden pihkoittumisen jälkeen puut kaadettiin, katkottiin ja ajettiin talvella tervahaudan paikalle. Sydäntalvella tervaspuut halottiin eli rouhittiin moneen osaan pieniksi ”piluiksi”. Alkukesästä kylvöjen jälkeen tervakset ladottiin tervahautaan, ja peitettiin turpeilla, sammalilla ja mullalla. Hauta sytytettiin juhannuksen tienoilla, ja poltettiin asiansa hallitsevan mestarin eli tervajumalan tarkan valvonnan alaisena. Kaikki työvaiheet huolella

tehtyinä antoivat vihdoinkin toivotun tuloksen. Metsien musta kulta alkoi valua halssiksi kutsuttua puista putkea pitkin tynnyreihin.

Tavattomasti metsäperän ukot polttivat tervaa. Joka talon miehet ja naiset olivat keväisin petäjää kolomassa, ja joka talolla oli kesäkausin hautoja kaksittainkin nevojen takana haikuamassa. Kevätkesällä juhannuksen aikoina oli tervansavua koko ylämaa täynnä, kun suuri hauta puhalsi sitä joka korvesta ja melkein joka mäentönkyrystä (Samuli Paulaharju).

Tunkkarilaisten ensimmäiset tervahaudat sijaitsivat Vetelinjoen rannoilla, sillä sieltä tynnyrit oli helppo pyöritellä veneisiin Kokkolaan vietäväksi. Ne ovat kaikki hävinneet peltojen viljelyn tieltä. Viimeinen näistä oli Emäntäkoulun saunan lähistöllä jokirannalla. Aluetta on vanhastaan kutsuttu Hautakedoksi siellä olleiden lukuisten tervahautojen takia. Kylän viimeinen tervahauta, joka poltettiin v. 1904, on Esko Hohenthalin pihalla Hautakankaalla. Jokivarren lähimetsien ehtyessä mäntypuusta haudat oli siirrettävä kauemmaksi. Tunkkarilaisille ja pappilalle kuuluvilla metsäpalstoilla on tiedossa kaikkiaan 15 tervahautaa.

Tervanpoltto hyödynsi tehokkaasti jokilaakson metsävaroja, ja rannikon laivateollisuuden järeän puun kysyntä yltyi jopa Suomenselän vedenjakajan taakse. Puusta alkoi tulla pulaa. Masto- ja pyöröpuita uitettiin kylän läpi ylismaista jokea alas samalla kun Tunkkarin kyläläisten oli hakeuduttava ylävirtaan Perhoon varaamaan tervahautapiirinsä yhteisessä käytössä olevista metsistä.

Perhon Yrttikoskelainen rakensi Vetelin Tunkkarin kanssa yhteishaudan Näätäsalmeen hakaten ja ajaen puita kumpikin tasavoimin. Tunkkari ajaa poukotti kiintopenkkisellä pankkareellä pieniä puita, ja Yrtti-ukko taas irtopankkaisella roukkoreellä kiskotti kaikki isot rungot, 13–14-tuumaisetkin kolopetäjät yhden kerrallaan (Samuli Paulaharju).

Kesällä v.1866 ”Suomenmaan ruununmetsien Tarkastuskomision alamainen kertomus” kertoo kruununmetsien tilasta Halsossa ja Perhossa näin:

Yleinen terwanpoltto on täällä, kuten muuallakin, missä sitä kohtuuttomasti harjoitetaan, synnyttänyt köyhyyttä ja häviötä; maanviljeleminen on jäänyt takapajulle ja niinmuodoin puuttuu joka paikasta niittyjä, joten karjanruokana on newoilta ja rahkasoilta kerätyt huonot heinät. Metsää, asiain näin ollessa, ei voi olla paljo jäljellä.

Vaikka ”Keisarillisen Majesteetin nöyryin ja uskollisin alamainen *Karl von Kraemer* kuvaakin raportissaan tilannetta Halsuan ja Perhon valtion metsissä ei tilanne tunkkarilaisten likimetsissäkään ollut yhtään lohdullisempi.

1800-luvun puolen välin jälkeen alkoi tervan merkitys myös tunkkarilaisille vähentyä. Uudempaa sanontaa soveltaen voi sanoa että ”tervalla oli päästy parempiin päiviin”. Tervan valmistus kehittyi 1600-luvulta alkaen oman aikakautensa huipputeknologiaksi. Raaka-ainetta oli käsillä, valmistus hallittiin ja markkinat löytyivät merenrannikolta aukeavien vesien takaa, mihin Kokkolastakin lähtevät ”laivat oli puuta ja miehet rautaa”. Haudassa poltettu terva oli arvostetumpaa kuin pohjoisemmissa jokilaaksoissa tiilestä muuratuissa hyteissä poltettu hyttiterva.

Tervanpoltto toi vaurautta jokilaakson asukkaille ja koko Pohjanmaalle. Länsirannikolla rakennettiin tervanpoltolla vaurastuneiden talonpoikien hirsilinnoja, joissa oli koristeltuja käyttöesineitä ja huonekaluja. Samaan aikaan Itä-Suomessa asuttiin vielä savupirteissä, joissa ei ollut varaa maaleihin eikä puun käsittelytaitoa osoittaviin koristeluihin. Tämä osoittaa todeksi sen, että kulttuuri on sidoksissa talouteen. Tervanpolton kultakauden hiipuesssa 1800-luvun loppupuolella Krimin sodan ajoista alkaen Länsi-Suomen ja itäisen Kaski-Suomen osat vaihtuivat. V. 1856 avattu Saimaan kanava avasi Pietarin suurkaupungin markkinat Karjalan kannaksen ja Itä-Suomen tuotteille, ja mahdollisti aikanaan osaltaan alueen puunjalostusteollisuuden nousun. Pohjanlahden rannikon tervakaupunkien kehitys alkoi taantua.

Jokilaakson puulla kysyntää

Kylän asutuksen alkuaikoina, kun metsät olivat yhteiskäytössä, piti järeämpää puuta hakea etäämmältä. Isonvihan jälkeen v. 1723 Jaakko Tunkkarin omistaessa Tunkkarin ¼ manttaalin kruununtilaa Ylivetelin kylässä ”tukkimetsää on penikulman päässä, mutta aidaksia ja polttopuita saa ¼ penikulman päästä.” Kotitarvelankut ja parrut sahattiin perinteisesti miesvoimin, mutta vähitellen myös sahamyllyillä. Lautoja sai sahata 16 tolttia (toltti on 12 lautaa) manttaalia kohti. Luvanvaraisesta lautojen sahausesta on tietoa jo vuodelta 1673. Vetelinjokilaakson sahamyllyjen luettelossa mainitaan Karjalankosken toisen sahamyllyn käyttäjinä Torppa, Kangas, Läspä, Tunkkari ja Finnilä. Vuoden 1796 luettelossa mainitaan joen etelärannalla sijaitseva Varilankosken mylly osakkainaan Järvilä, kaksi Varilan taloa ja Tunkkari. Tämä saha teki lautaa ja lankkua todennäköisesti vain kotitarvekäyttöön, sillä jo kauan oli moitittu talonpoikien takomien yksiraamisten sahojen terien huonoa jälkeä.

Lahnakoskelle, Vetelinjoen alajuoksulle, olivat kokkolalaiset liikemiehet v. 1782 perustaneet kaksiraamisen sahan, mutta siitä hieman myöhemmin. Tunkkarin talot olivat vielä 1800-luvun loppupuolella osallisina sahamylyseurassa, jolla oli sahamyly Kaustisen Varilankoskessa.

Kylältä löytyy vielä eräs paikannimeen pohjautuva tieto sahamylystä. Kuljettaessa Järveläntietä Kaustiselle päin tie ylittää kaksi puroa. Niistä ensimmäisen laskupaikkaa Vetelinjokeen on kutsuttu Sahamylynluomaksi. Nykyinen muistitieto ei enää tiedä milloin siinä olisi sahattu. Nimet eivät kuitenkaan tyhjästä synny. Varmaan on senkin luoman vesi joskus kevättulvien aikaan pyörittänyt yksiraamista kotitarvesahaa.

Tunkkarin kylällä alkoi olla pulaa rakennuspuustakin. Jukkalan talon rakentamisesta on seuraava Heikki Tunkkarin kirjaama muistitieto.

Kettusaaresta, virstan päästä Perhon kirkolta hakattiin tukevat hirret, joista piti tehtävän kaksi tupaa, toinen Varilaan ja toinen Tunkkarille. Hirret uitettiin jokea pitkin ja otettiin maalle Ison kedon rannassa. Niistä rakennutti Mikko itselleen tuvan samaan malliin kuin entinenkin, mutta vielä upeamman. Kun se valmistui 1840-luvun tienoilla, arveltiin yleisesti että se oli paras tuparakennus lähitienoilla löytyvistä. (MT)

Joki ja tie

Metsätalouden kannalta tärkeä elementti on ollut Tunkkarin kylän halki virtaava Perhon- eli Vetelinjoki. Se palveli kyläläisten kulkureittinä rannikolle, ja sitä myöten kuljetettiin tervaa sekä uitettiin kevättulvien myötä järeätä tarvepuuta laivaveistämöille ja kaupunkilaisille Kokkolaan. Jokilaaksoa myötäilevä ajokelpoinen tie valmistui noin parisataa vuotta sitten, ja se helpotti metsäntuotteiden, tervan, rakennushirsien ja laivoihin tarvittavien järeiden runkojen kuljetusta kaupunkiin, josta paluukuormana tuotiin ”suolaa ja rautaa”. Savosta ja muualta ylimenta kulkevat rahdinajajat yöpyivät kylällä tuoden tuulahduksen Savosta ja Hämeestä ja rikastuttivat kyläläisten elämää tarinoillaan ja kokemuksillaan. Anders Chydeniuksen noin 200 vuotta sitten linjaama tie Vaasa–Kuopio-tielle Lintulahteen eli Kyyjärvelle ylittää Vetelinjoen Tunkkarin kylällä.

Tunkkarintörmä oli kaikkien valtatie matkamiesten ”vaarhellisin” paikka. Siinä näet mutkaa heittäen piti raskain kuormin mennä riepottaa alas joen sillalle, ja vielä mutkan pohjissa, juuri

sillalle yritettäessä oli Tunkkarinhuoman kamala kuilu, johon valtoihinsa päässyt kuorma saattoi helposti kierähtää. Vihtakytkenen reenjalakseen puupalikalla sonnustettuna savolainen sitä laskea kahmusti ja ohitse päästyään huoahaen sanoi: ”Nyt siitä on päästynnä, mittee koko matkan on pelätty.” (Samuli Paulaharju).

Kerran toivat Rautalammin miehet tavallista suurempaa mastopuuta mutkaisuudestaan tunnettuun Tunkkarinsillan törmään. Tavalliseen tapaan kiinnitettiin maston latvaan suuri kuusi oksineen ja miehiä asettui sen päälle painoksi.

Tällä kertaa keino ei auttanut, vaan masto irtosi hevospelasta ja syöksyi luomaan. Miehet jättivät sen yöksi sinne ja majoituivat Tunkkarin Mikolle. Tapahtumasta riitti puheliaille savolaisille juttua myöhään yöhön. Joku yritti kertoa perusteellisesti, mutta toinen keskeytti: ”Älä sie ropise, anna kun mie kerron.” Eräs oli ihastunut huimaan kyytiin: ”Myö mentiin ja ol kaiteet helemasa. (Heikki Tunkkari)

Aamulla miehet myivät maston polttopuuksi Tunkkarin isännille. He palasivat kotiinsa Kokkolassa käymättä, mutta yhtä elämystä rikkaampana.

Puun kotitarvekäyttöä

Tunkkarin kylä Perhon- eli Vetelinjoen varrella ei metsätalouden näkökulmasta katsoen ole poikennut muusta jokivarren asutuksesta. Puuta tarvittiin rakennuspuuksi taloihin, talousrakennuksiin ja latoihin sekä polttopuuksi. Peltojen ympäri rakennettiin aidaksista, seipäistä sekä katajista, kuusen oksista tai pajusta kierretyistä vitsaksista aidat.

Tällaista vanhaa aitaa näkee vielä ainakin Hautakankaan ja Kedonkankaan pihapiirissä. Ensin mainittuun paikkaan aitaa pystyttivät mm. Oskari Kivelä sekä Väinö ja Kauno Tunkkari v. 1984. Kedonkankaalla aidan panosta vastasi samoihin aikoihin edellä mainituilta opin saatuaan Pentti Tunkkari.

Talon pidossa tarvittavat astiat, huonekalut, tervatynnyrit, työkalut varsineen, reet, kärryt, maanmuokkausvälineet sekä ruumisarkut nikkaroititiin kotona itse tehdyin työvälinein puusta. Eräitä viimeisimpiä omatekoisia hevospelasta saattoivat olla Kedonkankaan Veikon valmistamat parireet ja sivuaisareki 1940-luvun puolenvälin jälkeen.

Rakennukset oli katettu mäntypuisilla päreillä, ja katot oli aika ajoin uusittava. Karjataloudessa tarvittavat, heinien ja ruumenten siirtoon pihapiirissä käytetyt kopat laadittiin hidaskasvuisista, rämeen laidalla kasvaneista männyistä kiskotuista päreistä. Päreitä käytettiin valokeinona vielä toisen maailmansodan aikana, kun päreiden kiskontataito oli vielä tallella ja sähkön saanti epävarmaa. Talvisin ajettiin hakkuualueilta hevoskuormittain kuusen hakoja, jotka poikaset tai tuhari-ikäiset tunkion rantteella hakkasivat tampan päällä hakopiilulla hevosten kuivikkeeksi. Talvella pellolle ajetussa, levittämistä odottavassa tunkiopatterissa oli kerroksittain sontaa ja havuhaketta. Tämä metsästä peltoviljelyn nopeaan kiertoon otettu biomassa pisteli levityksen jälkeen hevosäkeen perässä ajomiehenä kävelevän poikasen paljaita jalkapohjia.

Kaiken kaikkiaan metsästä saatavan puun kotitarvekäyttö oli kylän omavaraistalouden aikana kattavaa. Männyistä poltettu terva oli kotoinen puuesineiden kyllästysaine, jota saatiin 1900-luvun alkuun saakka itse poltetuista tervahaudoista. Tervahaudat antoivat kauppatervan lisäksi sysiä, joita tarvittiin polttoaineena omassa tai ”toistuvan” (eli naapurin sukulaistalon) kanssa yhteisessä pajassa. Kylällä ei ole säilynyt tietoa koivuntuhkasta keitetyn potaskan valmistamisesta.

Metsän moninaiskäyttö

Metsien moninaiskäyttö oli luontaistalouden aikana itsestään selvää. Karja kulki metsissä laitumella 1920-luvulle saakka hamuten märehdittäväksi sarojen, heinien ja ruohojen lisäksi sieniä. Nevoilta ja luonnonojien varsilta niitettiin karjalle heinää talven varalle. Koivuista tai pajuista kassarilla tehdyt lehtikerput kelpasivat lehmille ja lampaille. Pellot oli ympäröity aitaamalla, kuten aiemmin mainittiin. Kaskeamisesta kielinee entisen pappilalle kuuluneen, vielä 1940-luvulla lepikkoisen Alahuhdan nimi jokivarressa, vastapäätä nykyistä Annankallion aluetta. Marjoja kerättiin ja puolukat survottiin puusaaveihin, joissa ne omassa mehussaan säilyivät hyvin. Nevamarjoja löytyi rämeiltä ja nevoilta, milloin kesän säät olivat niiden menestymiselle suotuisat.

Vielä 1940-luvulla lohdutettiin lehmien paimentamiseen tuskastuneita tenavia huumorin pilke silmäkulmassa: ”Kun viikon ahkerasti paimennatta, pääsettä pyhänä marijhan.” – Metsässä ei silloin toki enää lehmiä laidunnettu.

Hirvi oli 1900-luvun alkupuoliskolla harvinainen riistaeläin. Vanhojen metsien uudistamisessa syntyneet taimikkovesakot tarjosivat hirville otollisia ruokailupaikkoja vasta 1950-luvulta

lähtien, ja hirvikanta alkoi lisääntyä. Oravia ammuttiin ansiomielessä vielä toisen maailmansodan jälkeen. Ainakin Mäntysaaren veljekset kulkivat oravametsällä aseenaan tuolloin sallittu pienoiskivääri. Metsäkanalintuja metsästyksen harrastajat saivat luodikonsa tähtäimiin kohtuullisesti vielä 1940-luvulla.

Runsaasti teeriä esiintyi syksykesällä 1953. Tuolloin oli vajaan viiden hehtaarin uudisraiviolta Kedonkankaan ja Mäntysaaren kytömaan väliltä korjattu ensimmäinen kaurasato, joka oli vielä pellolla kuhilailla. Pieniä kuhilaita lienee ollut parisensataa. Valtava teeriparvi ilmestyi jostakin ja alkoi ruokaila kaurakuhilailla. Näytti siltä, että jokaisessa kuhilaassa istui ainakin yksi tai useampia teeriä aterialla. Tyynessä alkusyksyn illassa kantautui korviin lintujen ruokailusta ja räpistelystä syntynyt ”kohina”, jollaista enää ei saa kuulla.

Tunkkarin kylän maanomistusolot saatiin järkipäristettyä 1860-luvun puolessa välissä. Tuolloin päätynyt isojako vahvisti metsien omistuksen tilakohtaiseksi. Peltoaukean reunasta lähtivät rajat kohti jokilaaksojen välisiä vedenjakajia. Näitä ”metsäsarkoja” halottiin sitten perinnönjaoissa useimmiten pituussuuntaan vuosikymmenestä toiseen, kunnes vasta 1970-luvun alussa Tunkkarin ja Leskelän numerojen uusjaossa monen sukupolven aikaiset sovintorajat järjestettiin uudelleen ja pellot ja metsät saatiin pyykitetyiksi. Vaikka metsien hoito kylän metsissä oli virinnyt jo paljon aikaisemmin, merkitsi uusjako ajan tasalle tuotettuine tilakarttoineen ja rekisteritietoineen töiden suunnittelun helpottumista. Uusjako myös selkeytti esimerkiksi julkisen metsänparannusrahoituksen vaatiman suunnittelun ja toteutuksen muutenkin monipolvista byrokratiaa.

Vientisahausta ja yhteisuittoa

Perhon- eli Vetelinjokilaakson metsänkäytössä – Tunkkarin kylä mukaan luettuna – alkoi 1800-luvun loppupuolella uusi ajanjakso. Rautatie oli saatu Kokkolaan v. 1885 ja seuraavana vuonna Ouluun. Tervan merkitys alkoi vähetä, ja sen valmistuksen painopiste siirtyi pohjoisemmaksi. Puun ostajia uusine puutavaralajeineen oli liikkeellä.

Vetelinjokivarren ensimmäiselle ohutteräiselle vientisahalle oli haettu perustamislupa jo 5.7.1780. Asialla olivat kokkolalaiset liikemiehet Henrik Rahm ja Henrik Lund. Tällä Lahnakosken sahamyllyllä oli esimerkiksi v. 1856 lupa sahata 56 päivänä vuodessa noin 70–80 standarttia vuositasaalla. Perustettu osakeyhtiö osti ja hakkuutti tukkeja kaikista jokilaakson

pitäjistä sekä Ullavasta. Tukit uitettiin Lahnakosken sahalle, joten sahanomistajayhtiö oli myös ensimmäinen yhtiömuotoinen uittaja Perhon- eli Vetelinjoessa.

Lahnakosken viimeisen omistajan (vuodesta 1873) raatimies Victor Hermansonin aikana sahaus lopetettiin v. 1891. Samana vuonna yhtiö osti jokilaakson hankinta-alueelta ensimmäisen kerran noin 4000 p-m³:n suuruisen paperipuu-erän, joka uitettiin Kokkolaan Rimmiin (Storåväxel), nostettiin siellä maihin ja vietiin rautateitse Ykspihlajaan laivattavaksi vientiin.

Vuosina 1892–1895 ei ollut ostotoimintaa, eikä joessa näin ollen myöskään uitettu.

Puutavaraosakeyhtiö Yxpila perustettiin syksyllä 1895 (eräänä perustajana kapteeni Karl Ström) ja yhtiö aloitti jokilaaksossa tukkien, paperipuun ja kaivospuiden eli propsien oston, hakkuut ja uittamisen. Vuonna 1902 aloitti Kruunupyyn Saha- ja Höyläyhtiö puun ostot, mutta teki konkurssin v. 1911. Talvella 1904–1905 perustettu Wilh. Schauman -yhtiö osti Yxpilan ja oli Perhon- eli Vetelinjokilaakson ainoa ostajayhtiö vuoteen 1922 saakka.

Syksyllä 1896 myi Mikko Tunkkari joen länsipuolella olevasta metsästään kaikki puut, jotka määräkorkedelta täyttivät neljä tuumaa, yhteishintaan 1800 markkaa. Isonkedon ranta Vanhalla niemellä täytti ”törmänsyrjiä myöten” tukki- ja purilapinoista. Myös Mikon veli Juho oli tehnyt metsäkauppoja. Joen itäpuolelta Raiskiosta Mikko myi syksyllä 1905 Kruunupyyn sahayhtiölle kaikki rinnankorkedelta 28 cm täyttävät kuusirungot hintaan 3,45 mk kappale. Runkoja kertyi liki 700 kpl. Tällä kertaa Mikon vanha kauppatuttava ”Strömmen yhtiö” ei pärjännyt tarjouskilvassa. (Heikki Tunkkari).

Tunkkarilaisia oli mukana jokilaaksossa toimeenpannussa yhteismyynnissä, joka oli eräs ensimmäisiä lajissaan. Maaliskuun 28. päivänä 1920 joukko metsänomistajia oli huolestuneina koolla Vetelissä pohtimassa, miten saada puretuksi myyntiyhdistyksen asiamiehen välittämien ja Sörnäisten Puutavaraosakeyhtiön johtajalle, tirehtööri J. E. Johanssonille myytyjen puiden kaupat. Oli valaehtoista näyttöä siitä, että hakkuusopimuksia välittänyt yhteismyntiyhdistyksen asiamies oli kauppojen tekoaikaan saanut palkkaa myös ostajalta eli tirehtööri Johanssonilta. Ainakin Vetelissä tällaisia ”kaksoisagentteja” oli toiminut, mahdollisesti muuallakin. Asiaan oli kiinnitetty huomiota, kun selvisi, että sopimuksista joita myyjien asiamies välitti Johanssonille, maksettiin huomattavasti alhaisempi hinta kuin oli paikallisen Wilh. Schauman -yhtiön maksama hinta. Mainitulle yhtiölle Johansson oli ennen puiden kaatoa siirtänyt ostamansa hakkuuoikeudet. Yhteismyynnin sakkopykälään ahkerasti vedoten paikallinen myyntiasiamies oli saanut alihintaisia kauppoja syntymään. Kysyttiin neuvoa lakimiehiltä.

Asianajotoimisto Serlachius & Ryti totesi, että näytöt tuskin riittävät tehtyjen sopimusten purkamiseen, mahdollisesti vain hinnaneron vaatimiseen kaksoisasiamieheltä. Myyntisopimuksista löytyi muotovirheitä, joiden perusteella kauppoja käräjäitiin nurin. Vastapuolena oli nyt Wilh. Schauman -yhtiö, jolle hakkuuoikeudet oli siirretty.

Keväällä 1920 kävivät Jonne Tunkkari ja Jalmari Torppa poleemista keskustelua Keskipohjanmaa-lehden palstoilla paikallisen myyntiasiamiehen kanssa yhteismyöntikaupoista ja kävivät Helsingissä em. asianajotoimistossa. Jonne aloitti käräjöinnin haasteella 26.11.1920. Häntä avusti 30-vuotias asianajaja Bruno Salmiala – sittemmin mm. Helsingin Yliopiston rikosoikeuden professori – jonka Jonnen veljenpoika Veikko haki Kokkolasta junalta ravakkakulkuisella kevarihevosella. Jonne vaati oikeudessa veljensä Matin v. 1916 tekemän kaupan purkamista, koska Jonnen nimi Vanhan kevarin toisena omistajana puuttui sopimuksesta. Prosessi kävi läpi kaikki oikeusasteet, ja puukaupan purkanut Korkeimman Oikeuden tuomio on päivätty 25.10.1927, yksitoista vuotta kauppakirjan allekirjoituksen jälkeen.

Vuosisadan alkuvuosista lähtien yhtiöt uittivat puunsa jokisuulle yhteisuitoina. Tavallisimpia kaupan muotoja jokilaaksossa olivat runkokauppa ja summakauppa. Viimeksi mainittu tarkoitti, että ostaja sai hakata vaikkapa kaikki puut tilan metsistä sovitulla kauppasummalla. Monin paikoin metsät oli Vetelissä, varsinkin liki jokea sijaitsevat, parturoitu jo niin että puuta riitti vain kotitarpeiksi.

V. 1923 tuli Veteliin uusi, saksalainen puun ostaja Katz & Klumpp, joka osti Vetelistä n. 6700 p-m³ kaivos- ja paperipuuta, 4000 kpl puhelinpylväitä sekä 1000 kpl ratapölkkyjä. Yhtiön hakkuilla mukana ollut Väinö Tunkkari kertoi, että yhtiö hakkautti pääasiassa pylvästä. Lisäksi tehtiin propsia latvoista ja muusta poistettavasta puustosta:

Kävimme hakkuulla Lumppiosta käsin, jossa kortteerasimme. Työmaalle oli Lumppiosta vielä melkoinen matka. Hakkasimme alalaisten (sittemmin Vetelin Osuusmeijerin omistuksessa ollutta) metsää. Nukuin samassa huoneessa saksalaisen Stefan-nimisen pikkupomon – ”nilkin” – kanssa, joka osasi vain muutaman sanan suomea. Mies oli ollut mukana (ensimmäisessä) maailmansodassa ja uneksi siitä kaiket yöt, huitoi ja pomiloiti niin että minun oli muutettava toiseen huoneeseen.

Metsälait puun tuotannon turvaksi

Nuoren itsenäisen Suomen tärkeimmän luonnonvaran, metsän säilymistä varmistamaan säädettiin v:n 1929 alusta voimaan tullut yksityismetsälaki. Metsää ei sen mukaan ollut pakko hoitaa, mutta mikäli kaikki puut hakattiin pois, oli uusi metsä saatava syntymään tilalle. Ellei siemenpuista saatu apua, oli kylvettävä siemeniä tai istutettava taimia. Lakia valvomaan perustetun Keski-Pohjanmaan metsänhoitolautakunnan arkistosta käy ilmi, että 21.11.1929 hyväksyttiin Tunkkarin kylälle kaksi uuden metsälain mukaista uudistamissuunnitelmaa, ensimmäisiä koko maakunnassa.

Suunnitelma no 2 koski Vitsarin lisäysmetsää Anunginharjussa, omistajina Heikki ja Ester Torppa. Toteutuskustannuksista menivät henkilötakuuseen Julius Torppa ja Oskari Akselinp. Torppa. Suunnitelma no 4 sijoittui samoin Vitsarin lisäysmetsäpalstalle Anungin järvenpään kankaille, omistajana Jalmari Mäntysaari. Takaajina olivat Johannes Tunkkari ja Hilma Tunkkari. Metsän kylvö suoritettiin luultavasti v. 1930. Suunnitelmat piti yleensä toteuttaa kolmen vuoden aikana. Yleisin uudistamistapa oli männyn kylvö. Tervanpolton ja määrämittahakkuiden uuvuttamien metsien kierto aloitettiin näin aivan alusta. Menetelmä tuli yleistymään koko maakunnan metsissä.

Metsäneuvoja Mäkelä tulla peppuroi sivuvaunullisella moottoripyörällä raiteista kytömaantietä Mäntysaareen. Sivuvaunussa olivat siemenet ja peltiset kylvölaatikot, joiden reijistä putosi kerralla hyppysellinen siemeniä jotka sitten kantapäällä tallottiin metsänkamaraan. Matkaan lähti 5–6 miestä ja kertojan lisäksi pari naapurin tyttöä kahvipannu ja eväskori mukana. Sillä kertaa kylvettiin Tervasnevan saari, loput myöhemmin”, muistaa silloin seitsemänvuotiaana tyttönä mukana ollut Sylvi Huntus, os. Mäntysaari.

Leveranssiyhtiöitä tulee ja menee

Ostajien ja yhteisuiittoon osallistujien määrä Perhon- eli Vetelinjokilaaksossa lisääntyi 1920-luvulla vähitellen. Jos joku jäi syystä tai toisesta pois, uusia ilmestyi tilalle. V. 1927 joessa uitettiin 263 950 kpl sahatukkeja, 5009 kpl haapatukkeja, 21 750 p-m³ 1-metristä paperipuuta ja 107 500 p-m³ viisi- sekä yhdeksänjalkaista kaivospuuta. Yhteisuiittoon osallistuivat seuraavat yhtiöt uittopuun määrän mukaisessa järjestyksessä: Oy Yhtyneet Sahat, Kokkola, Ab Wilh. Schauman Oy, Pietarsaari, Karl Björk, Teerijärvi, Ab Pitwood Oy, Kokkola, Ab Pietarsaaren

Saha ja Laatikotehdas, Pietarsaari, Ab Himango & Ylivieska, Kokkola ja Flensin Metsätoimisto Ruotsista. Sittenkin Karl Björk jäi pois kuten Pietarsaaren Saha ja Laatikotehdaskin.

Yleismaailmallisen laman syvetessä ostajayhtiöiden määrä väheni. Uusina näyttäytyivät mm. U. T. Soinne, Mankkilan Saha ja Mylly sekä Alex Forsén. Laman pohjalla v. 1932 Oy Yhtyneet Sahat, Alex Forsén ja Uno Dahlvik olivat ainoat uittajat. Ab Wilh. Schauman ja Ab Pitwood Oy olivat lopettaneet toimintansa.

Laman vähitellen hellittäessä koko Keski-Pohjanmaa oli pienten leveranssiyhtiöiden luvattua aluetta. Parhaimmillaan niitä oli koko maakunnassa toista sataa.

Perhon- eli Vetelinjokilaaksossa pelkästään pienpuuta ja propsia ostivat v. 1934 vientiin mm. Firman Bruno Procopé, Alfr. Kjellman sekä Th. Hansson. Seuraavana vuonna jokilaaksoon tuli Jakobstads Cellulosa Ab, jonka osto- ja uittomäärät jatkossa olivat selvästi suurimmat. Vuoden 1937 tulokas oli Österbottens Trä Ab eli Pohjanmaan Puu Oy. Sen muodostivat Ab Alfr. Kjellman, Ab S. R. Eriksson Co, Wiik & Höglund sekä eräät muut.

Metsäliitto Oy ja Metsähallitus uittivat ensimmäisen kerran joessa v. 1941. Pyöreän puun vienti Englantiin tyrehtyi samana vuonna mutta tilalle tuli Saksa maksaen 1930-luvun parhaat hinnat ylittäviä hintoja. Sotavuosina ja 1940-luvun loppuvuosilta löytyvät sellaiset nimet kuin Rauma-Raabe Oy, Valtion Polttoainetoimisto (Vapo) ja yhtenä vuonna (1946) Suomen Kuituteollisuus Oy. Uitetut puumäärät olivat nousussa vuosikymmenen lopulla. Puuta tarvittiin sotakorvausteollisuuden raaka-aineeksi.

Sotavuosina pulaa puusta

Polttopuusta tuli pulaa, koska miehet ja hevoset olivat ”isommassa savotassa” itärajalla. Ns. halkolain nojalla metsänhoitolautakunnat jalkauttivat v. 1940 polttopuun kesähakkuuohjelman metsänomistajakohtaisiksi puumääriksi kuten myöhemmin hiilto- ja paperipuutkin. Ne oli luovutettava määrätyillä rajainnoilla kulutukseen.

Polttopuuta hakattiin kansanhakkuilla. Jokaisen kynnelle kykenevä veloitettiin tekemään tietty mottimäärä puuta pinoon. Sen lisäksi pidettiin vapaaehtoisia mottitalkoita. Hakattujen määrien mukaan jaettiin tunnustukseksi rinnassa pidettäviä talkoomerkkejä, rauta-, hopea- ja kultakirveitä.

Väinö Tunkkari (s. 1900) kotiutettiin ikänsä perusteella jatkosodasta v. 1943. Hänet komennettiin hakkuupäälliköksi kotiseudulle.

”Teollisuus ja kunta tarvitsivat puuta”, kertoo Väinö 85-vuotishaastattelussaan. ”Jokaiselle aikuiselle asetettiin oma hakkuukiintiö, jonka suorittamisen valvonta kuului alueellani minulle. Kun miehet olivat rintamalla, tarttuivat naiset sahaan ja kirveeseen. Tietysti kaikki kykenevät miehet olivat työn touhussa, seurakunnan rovasti mukaan lukien.”

Kertoman mukaan Väinön vanhempi veli Ilmari oli seurakunnan metsässä opastajana, joka tarpeen mukaan oli tottumattomampien hakkaajien tukena ja työnopastajana. Hän tuli valmistelemaan pinon kehikkopuita rovasti A. V. Lehtolan tekemille haloille, joista osa oli hyvästä yrityksestä huolimatta jäänyt halkeamatta vaikka sälöjä oli irronnutkin. ”Näyttäs vähän niinkö halontekijällä olis ollu silakoita evhänä, arveli Ilmari hyvänsuopaisesti halkoja tarkastellessaan. ”Kyllä Ilmari on aivan oikeassa, minulla todella oli eilen eväänä voileipiä ja silakoita”, vastasi rovasti Lehtola.

Puulla hetkellisesti huippuhinta

Kesällä 1950 alkaneen Korean sodan pelättiin johtavan kolmanteen maailmansotaan. Syksyllä 1951 hinnat olivat huipussaan, kunnes romahtivat sitten yhtäkkiä. Kuoripäällisestä 1-metrisestä kuusipaperipuusta maksettiin parhaimmillaan yli 3000 silloista markkaa pinokuutiometriltä, jos leimikko sijaitsi likellä hyviä tieyhteyksiä. Tällaisia huippuhintoja ei Tunkkarin metsänomistajien myynneistä ehkä saatu, mutta leimallista uuden vuosikymmenen hakkuille oli metsän tuoton jatkumisen kannalta yli-ikäisten, tervanpolton ja propsinhakkuiden jäljille nousseiden kuusikoiden uudistaminen.

Huippumodernin Ferguson-traktorin hinta oli noina päivinä 330 000 markkaa. Noin sadalla pinokuutiometrillä puuta sai siis uuden, viimeistä huutoa olevan maataloustraktorin. Tunkkarin metsiinkin alkoi vähitellen ilmestyä ”traktoriaukkoja”. Nousevien taimikoiden hoito oli kohta ajankohtaista, ja risusavotta tuli vähitellen tutuksi työmuodoksi.

Vuosikymmenen loppupuolella hakattiin ”televisoruutuja”, kun 1960-luvun koittaessa oli päästävä tuijottamaan aluksi Vännäsin aseman Pohjanlahden takaa lähettämää ”lumisateesta” tuskin erottuvia ohjelmia. Näköradio eli televisio toi pieneen Tunkkarin kyläänkin uuden ajan ja sen myötä suuren maailmankylän tapahtumat lähes reaaliaikaisesti. (ET)